

Ważnym aspektem działań kształtujących i wzmacniających tożsamość narodową i regionalną będzie także rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej oraz podnoszenie jakości usług kultury

2.2.3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami.

Na terenie województwa obowiązuje Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2017-2020, który został przyjęty Uchwałą Nr XXXVIII/901/17 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 17 listopada 2017 r. Program szeroko charakteryzuje dokumenty programowe związane z regionem, bogate dziedzictwo kulturowe Wielkopolski od czasów przedhistorycznych, poprzez wieki średnie, aż do nowożytności. Z nazwy wymienia się tylko te najcenniejsze zabytki. Analizie poddano poszczególne formy ochrony zabytków, podając ich statystyki. Najważniejsze z obiektów zabytkowych – pomniki historii zostały tutaj indywidualnie opisane. Następnie ocenie poddany został stan zachowania obiektów należących do samorządu województwa bądź jednostek mu podległych, prace remontowe w nich wykonane i planowane. W poruszanej kwestii zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego zwrócono uwagę na sposób ochrony poszczególnych kategorii zabytków.

Po dokonaniu analizy zasobu określono cele programu oraz sposoby ich realizacji. Wynikają one z art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków, są zgodne ze strategią rozwoju województwa oraz strategicznymi dokumentami krajowymi. Dziedzictwo kulturowe w rozwoju Wielkopolski jest czynnikiem integracji społecznej, stanowi instrument promocji regionu i przyczynia się do rozwoju gospodarczego. Ze względu na kompletne przedstawienie celów o charakterze permanentnym, przeznaczonych do realizacji w założeniach „Programu opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2013-

2016”, wskazana jest ich kontynuacja w kolejnych latach oraz uzupełnienie o nowe cele wyznaczone w aktualnym dokumencie.

Główne założenia programu to przede wszystkim:

- Poprawa stanu zabytków poprzez podjęcie działań mających na celu poprawę ich zachowania poprzez:
  - Realizacja prac remontowych, renowacyjnych, konserwatorskich obiektów zabytkowych;
  - Opieka nad zabytkami archeologicznymi.
- Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju:
  - Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
- Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych i turystycznych:
  - Promocja dziedzictwa lokalnego;
  - Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.
- Włączanie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego Wielkopolski do działań edukacyjnych:
  - Upowszechnianie wiedzy o regionie.
- Prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne:
  - Propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
- Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:
  - Włączenie zabytków w procesy gospodarcze.
- Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych:
  - Udostępnianie obiektów zabytkowych;

- Wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

W dalszej części dokumenty wskazano m.in. kierunki działań oraz potencjalne źródła finansowania.

2.2.4. Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014 – 2020 (WRPO 2014+).

Celem głównym niniejszego programu jest „poprawa konkurencyjności i spójności województwa.”.

Omawiając zagadnienia z zakresu – ochrona środowiska i efektywność wykorzystywania zasobów – zdefiniowano sytuację wyjściową stwierdzając, że region posiada „...bogate dziedzictwo kultury materialnej w regionie (w 2012 r. 7 021 obiektów zabytkowych nieruchomych i 19 271 ruchomych, a także znaczną liczbą instytucji kultury”. W dokumencie zauważono również, że zauważa się „pogarszający się stan techniczny obiektów [zabytkowych]”.

WRPO 2014+ przewiduje pola interwencji jako wkład w realizację Strategii Europa 2020. Ramy tych interwencji w omawianym zakresie wyznacza Umowa Partnerstwa, natomiast WRPO 2014+ będzie realizował m.in. obszary interwencji o nazwie: „Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego – w ramach PI 6c.”

Interwencja WRPO 2014+ w tym obszarze będzie wkładem w realizację priorytetu „Rozwój zrównoważony Strategii Europa 2020”, zgodnie z inicjatywą przewodnią, że Europa efektywnie korzystająca z zasobów region poprawi produktywność, ograniczy koszty i przyczyni się do wzrostu konkurencyjności.

Opisując obszary problemowe w Wielkopolsce, Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku zidentyfikowała m.in. czynniki kształtujące różnice występujące na poszczególnych terytoriach regionu. Do najistotniejszych z nich należy m.in.: „stan środowiska przyrodniczego i kulturowego, przestrzeni rolniczej, stopień zagrożenia powodziowego, stan

zasobów wodnych.

W tabeli pt.: „Cel tematyczny”, w pkt. nr 6 o nazwie: „Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami”, wymieniono priorytet inwestycyjny (6c): „Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego”. W uzasadnieniu wyboru zapisano: „Wielkopolska charakteryzuje się stosunkowo dużym odsetkiem terenów o wysokich walorach przyrodniczych i kulturowych. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego do tych dwóch kategorii obszarów funkcjonalnych zalicza praktycznie całą powierzchnię województwa. Dziedzictwo kulturowe wymaga ochrony, ponieważ jego zasoby często wymagają pilnych działań zabezpieczających. Ten kierunek wsparcia podkreślany jest w Strategii Rozwoju Kraju 2020 i koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Ponadto, ochrona tego potencjału tworzy fundamenty rozwoju gospodarczego, szczególnie rozwoju turystyki. Efektem realizacji działań w ramach Priorytetu Inwestycyjnego będzie przede wszystkim poprawa stanu bogatego dziedzictwa kulturowego w Wielkopolsce (w tym zabytków)”.

Następnie WRPO 2014+ szczegółowo omawia Priorytet Inwestycyjny 6c. W pozycji oznaczonej: 2.A.4. o nazwie: „Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego” i dalej w pozycji: 2.A.5. „Cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego i oczekiwane rezultaty” omówiony jest cel szczegółowy – m.in.: „Zwiększona atrakcyjność obiektów kultury regionu”. Rezultat, jaki państwo członkowskie zamierza osiągnąć przy wsparciu UE tego celu jest opisany następująco: „Środowisko kulturowe to ważny czynnik rozwoju Wielkopolski. Jego stan ma wpływ na konkurencyjność regionu. Bazując na tym potencjale można w istotny sposób zdywersyfikować gospodarkę województwa i tworzyć alternatywne miejsca pracy. Województwo wielkopolskie wyróżnia się bogatym dziedzictwem kultury materialnej w postaci zabytków architektury sakralnej i świeckiej, jednak jego stan techniczny

ulega stałej degradacji. Działania w tym Priorytecie Inwestycyjnym będą odpowiadały na zdiagnozowane wyzwania, jakimi są konieczność zachowania oraz przywracania właściwego stanu zasobów kulturowych w Wielkopolsce. Zły i stale pogarszający się stan wielu obiektów zabytkowych i innych obiektów kulturalnych wymuszają podjęcie pilnego przeciwdziałania temu zjawisku. Rezultatem realizacji przedsięwzięć przewidzianych dla tego Priorytetu Inwestycyjnego będzie więc poprawa stanu dziedzictwa kulturowego regionu, wzmacniająca szanse jego zachowania dla potomnych, a niejako przy okazji stwarzająca warunki dla rozwoju gospodarki w skali lokalnej. Dzięki inwestycjom zwiększona zostanie atrakcyjność turystyczna oraz inwestycyjna danego obszaru. Ponadto zachowane zostanie dziedzictwo kulturowe dla obecnych oraz przyszłych pokoleń. Miarą sukcesu w tym obszarze inwestowania będzie przede wszystkim wzrost liczby odwiedzających w miejscach objętych wsparciem. Ochrona i wsparcie dziedzictwa kulturowego będzie przyczyniać się także do tworzenia miejsc pracy, a także wpływać na jakość życia. Efektem pozaekonomicznym realizacji inwestycji będzie wzmocnienie tożsamości mieszkańców regionu.

Rozwój turystyki, będący jednym ze skutków realizacji w tym Priorytecie Inwestycyjnym będzie także bodźcem rozwojowym wzmacniającym przedsiębiorczość i wywołującym nowe inwestycje, stwarzając możliwości rozwoju gospodarczo – społecznego w wymiarach lokalnym i szerzej, w skali całego województwa...”.

W pkt. oznaczonym 2.A.6. o nazwie: „Przedsięwzięcie, które ma zostać objęte wsparciem w ramach priorytetu inwestycyjnego”, sformułowano oczekiwany wkład do realizacji celów szczegółowych. „Pogarszający się stan dziedzictwa kulturowego i regionu (w tym zabytków) grozi ich bezpowrotną utratą. W związku z tym interwencja w ramach Priorytetu Inwestycyjnego będzie skierowana na inwestycje chroniące jego stan. Wsparcie skierowane będzie na ochronę, zachowanie i zabezpieczenie obiektów tego dziedzictwa, na

zakup trwałego wyposażenia oraz na konserwację i zabezpieczenie (muzealiów, zbiorów bibliotecznych, w tym starodruków, a także na rozwój regionalnej i lokalnej infrastruktury kultury oraz zapobieganie jej degradacji. Wsparcie instytucji kultury jest w tym przypadku ważną formą ochrony dziedzictwa niematerialnego. Działania te pozwolą z jednej strony na zachowanie w dobrym stanie obiektów budowlanych dziedzictwa kulturowego, z drugiej strony pozwolą wzmocnić instytucje odpowiadające za konserwację i zabezpieczenie w nowoczesny sprzęt i wyposażenie umożliwiające efektywne prowadzenie prac konserwatorskich i zabezpieczających, co w efekcie będzie miało wpływ na poprawę stanu dziedzictwa kulturowego w regionie i jego ochrony. Wsparcie skierowane zostanie na poprawę infrastruktury instytucji kultury, bibliotek, archiwów, obiektów zabytkowych, obiektów przemysłowych o wartościach historycznych i muzeów. Przewiduje się także wsparcie wydarzeń kulturalnych wnoszących trwały wkład do zachowania dziedzictwa kulturowego regionu.”

Następnie wyszczególniono m.in. następujące typy przedsięwzięć: „wsparcie instytucji kultury, obiektów oraz obszarów zabytkowych, wsparcie obiektów przemysłowych i powojkowych o wartościach historycznych, ochrona, zachowanie i zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym obiektów zabytkowych, zakup trwałego wyposażenia oraz konserwacja i zabezpieczenie muzealiów, archiwaliów i starodruków, jako integralne elementy szerszego projektu infrastrukturalnego i organizacja wydarzeń o charakterze kulturalnym, wnoszących trwały wkład do dziedzictwa kulturowego regionu.” I dalej zapisano: „Wśród spodziewanych typów przedsięwzięć nie można wykluczyć projektów zintegrowanych, wymagających finansowania krzyżowego, związanych m.in. z działaniami informacyjno – edukacyjnymi.” Wśród grup docelowych – beneficjentów wymieniono: „podmioty posiadające osobowość prawną, państwowe i samorządowe jednostki organizacyjne, w tym państwowe jednostki budżetowe, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia i podmioty działające w oparciu o umowę o partnerstwie publiczno –

prywatnym.” Określono także terytorialny obszar realizacji: „Wsparcie dotyczy całego województwa.”

W pkt. oznaczonym 2.A.6.2. „Kierunkowe zasady wyboru projektów” przewiduje się „konkursowy oraz pozakonkursowy tryb wyboru projektów. Tryb pozakonkursowy będzie miał zastosowanie do projektów o charakterze strategicznym zgodnych z celem szczegółowym, wynikających z odpowiednich strategii subregionalnych lub regionalnych strategii sektorowych. Ponadto tryb pozakonkursowy przewiduje się w zakresie inwestycji realizowanych w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych oraz Obszarów Strategicznej Interwencji.”

W ramach Priorytetu Inwestycyjnego wydarzenia kulturalne o charakterze jednostkowym, takie jak festiwale i wystawy, nieprzynoszące efektów w dłuższej perspektywie czasowej nie będą finansowane. Wsparcie udzielane będzie dla wydarzeń kulturalnych pod warunkiem spełnienia poniższych kryteriów: „wywarcie znaczącego wpływu na gospodarkę regionalną potwierdzonego osiągnięciem mierzalnych korzyści w dłuższej perspektywie czasowej, wniesienie wkładu w realizację celów Strategii Unii Europejskiej dla regionu Morza Bałtyckiego w zakresie priorytetu kultury, głównie promocji kultury, dziedzictwa kulturowego i przemysłu kreatywnego, wkład Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego nie może przekroczyć wkładu sektora prywatnego w projekcie. Przychody, takie jak sprzedaż biletów itp. są wyłączone z kalkulacji wkładu sektora prywatnego. Wsparcie nie będzie także kierowane na budowę od podstaw nowej infrastruktury kulturalnej. Projekty w zakresie kultury muszą być zgodne ze strategią rozwoju województwa, a także muszą przyczyniać się do osiągania wymiernych i trwałych korzyści społeczno – gospodarczych.

3. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY CHRZYPSKO WIELKIE.

Na terenie gminy Chrzypsko Wielkie istnieje jeden zabytkowy układ przestrzenny w postaci podwórze folwarcznego w Łęczcach, zostało ono objęte ochroną wraz ze znajdującymi się tam pałacem i budynkami gospodarczymi. W połączeniu z ponad 100 obiektami zabytkowymi, zespołami zabytków architektury w głównej mierze o charakterze folwarcznym, cmentarzami, parkami oraz ponad 280 stanowiskami archeologicznymi i innymi elementami dziedzictwa kulturowego znajdującymi się na terenie objętym obszarową ochroną, stanowią one bazę o średnim stopniu nasycenia gminy substancją zabytkową. Częściowo podlega ona już ochronie konserwatorskiej z racji wpisania poszczególnych obiektów i zespołów do rejestru zabytków. Większość ze znajdujących się na omawianym terenie wsi posiada średniowieczną metrykę a pozostałościami po ich wielowiekowej historii często są dworki i pałace. Ponadto część zespołu stanowi liczna grupa zabytków wstępnie zewidencjonowanych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, z których wybrane powinny zostać objęte ścisłą ochroną z uwagi na wysoką wartość historyczną.

Szczegółowy rozkład ilościowy zabytków nieruchomych na terenie gminy

Chrzypsko Wielkie prezentuje tabela:

TYP OBIEKTU		MUROWANY	DREWNIANY	W TYM WPISANY DO REJESTRU
1. UKŁADY URBANISTYCZNE ilość	0	X	X	0
2. UKŁADY RURALISTYCZNE ilość		X	X	0
2A. UKŁADY PRZESTRZENNE 1		x	x	1

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chrzypsko Wielkie na lata 2021-2024

3. ZABUDOWA MIESZKALNA	36	1	0
4. OBIEKTY SAKRALNE	1	0	1
a. kościoły romańskie			
b. kościoły gotyckie	1	0	1
c. kościoły nowożytne XVI – XVIII w.			
d. kościoły XIX w. – 1945r.			
e. klasztory			
f. synagogi, bożnice			
g. kaplice, dzwonnice, bramy, ogrodzenia inne	2		
5. BUDOWNICTWO OBRONNE			
a. zamki i ich relikty			
b. miejskie mury obronne			
c. fortyfikacje nowożytne i późniejsze			
6. OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ	11		1
a. ratusze			
b. budynki adm. publ., sądy, banki, poczty			
c. szkoły	5		
d. dworce kolejowe z zespołami budynków	2		1
e. leśniczówki i gajówki			
f. karczmy i zajazdy			
g. inne (mosty, wiadukty)	4		
7. OBIEKTY PRZEMYSŁOWE I GOSPODARCZE	0	0	0
a. zakłady przemysłowe			
b. spichrze, magazyny, stodoły			
c. młyny			
d. gorzelnie i browary			
e. mleczarnie			
f. kuźnie			
g. wiatraki			
h. wieże ciśnień			

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chrzypsko Wielkie na lata 2021-2024

i. inne				
8. PAŁACE I DWORY		9		7
9. ZESPOŁY FOLWARCZNE		9		1
a. stodoły		13		1
b. spichrze		3		1
c. obory		12		2
d. stajnie		4		1
e. chlewnie		2		
f. owczarnie		2		
g. kuźnie		1		
h. wagi				
i. inne magazyny		1		
j. gorzelnie i browary		2		
k. rządówki, kancelarie		5		
k. inne				
10. BUDOWNICTWO WIEJSKIE (w zagrodach)				
a. stodoły		3		
b. obory		4		
c. chlewnie				
d. stajnie				
e. inwentarskie		2		
f. inne				
11. PARKI	ilość 6	x	x	6
a. altany, lodownie, inne elem. małej arch.	1			
b. bramy i ogrodzenia		2		
12. CMENTARZE	ilość 12	x	x	
a. rzymsko-katolickie	2	x	x	
b. ewangelickie	10	x	x	1
c. prawosławne		x	x	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chrzypsko Wielkie na lata 2021-2024

d. żydowskie		x	x	
e. inne		x	x	
13. STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE ilość	386			
a. grodziska	2	x	x	1
b. osady	369	x	x	
c. cmentarzyska	11	x	x	
d. inne	2	x	x	
14. INNE				

Tabela wykonana na podstawie wykazu obiektów przewidzianych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków gminy Chrzypsko Wielkie.

3.1. Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków.

Wpisem do rejestru zabytków na obszarze gminy Chrzypsko Wielkie objęto do tej pory 4 odrębne obiekty zabytkowe i 7 zespołów obiektów zabytkowych w postaci założeń zespołów dworskich i folwarcznych obejmujących 19 obiektów. Do tej grupy obiektów, ich zespołów i układów przestrzennych zastosowanie mają wszelkie rygory prawne wynikające z treści właściwych aktów prawnych. Podstawowe znaczenie ma *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2020 r, poz. 282 z późn. zmian.).

Obiekty zabytkowe i zespoły obiektów zabytkowych:

- **Białcz**
  - zespół dworski, 1 poł. XIX, nr rej.: 34/Wlkp/A z 30.06.2000:
    - a) dwór
    - b) park
- **Białokosz**

- cmentarz ewangelicki, nieczynny, 1 poł. XIX-XX, nr rej.:
514/Wlkp/A z 15.05.2007

- zespół pałacowy:

a) pałac, pocz. XX, nr rej.: 2299/A z 22.03.1994

b) park, XIX – XX nr rej.: 2031/A z 15.10.1985

- zespół folwarczny, 2 poł. XIX – XX, nr rej.: 2609/A z 27.09.1996:

a) jałownik

b) obora

c) spichrz

d) magazyn i stajnia

e) mączkarnia

f) stodoła

• **Charcice**

- zespół pałacowy, XIX/XX, nr rej.: 1680/A z 4.04.1975:

a) pałac

b) park

• **Chrzypsko Wielkie**

- kościół par. pw. św. Wojciecha, 1600, nr rej.: 1032/Wlkp/A z
12.12.1932 (wypis z księgi rej.) – 2381/A.

- pałac, pocz. XX, nr rej.: 2542/A z 12.06.1995

• **Gnuszyn**

- zespół dworski, nr rej.: 2608/A z 25.09.1996:

a) dwór, 1906

b) park, XIX/XX

• **Łężce**

- zespół pałacowy:

a) pałac, 1 poł. XIX, nr rej.: 2020/A z 3.09.1985

b) park i podwórze gospodarcze, 2 poł. XIX – XX, nr rej.: 2003/A z
19.06.1985 i 13.06.2000

- **Ryżyn**

- dworzec kolejowy, 1907, nr rej.: A-31/Wlkp z 31.05.2000

- budynek gospodarczy, nr rej.: j.w.

- **Śródka**

- zespół pałacowy, nr rej.: 1682/A z 4.04.1975:

- a) pałac, 1858-61

- b) park, 2 poł. XIX

3.2. Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomych znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków. Zgodnie z art. 22 ust. 5 Ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w ramach której znajdują się obiekty z terenu gminy Chrzypsko Wielkie. W gminnej ewidencji zabytków znajdować się powinny następujące obiekty:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gmina nie posiada założonej gminnej ewidencji zabytków w postaci kart ewidencyjnych, a jedynie wykaz obiektów wskazanych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków. Wykaz ten oprócz obiektów zabytkowych objętych wpisem do rejestru zawiera wykaz około 79 innych zabytków nieruchomych, w tym 45 występujących w zespołach obiektów zabytkowych. Są to głównie zespoły folwarczne, jeden zespół szkoły i jeden zespół dworca kolejowego. Pozostałe obiekty występują w zabudowie pojedynczej.

• **BIAŁCZ**

1. Zespół dworski, 1 poł XIX w. nr rej.:34/Wlkp/A z dnia 30.06.2000 r.
  - a) dwór
  - b) park
2. Zespół folwarczny:
  - a) obora, mur., ok. 1910,
  - b) chlewnia, mur., ok. XIX,
  - c) stodoła i stajnia, ob. magazyn, mur., 1889-1890, przebud. ok. 1915,
  - d) stodoła drewn. -mur., pocz. XX,
  - e) 2 stodoły, drewn., mur., pocz. XX,
  - f) gorzelnia, obecnie magazyn i kuźnia, mur., ok. XIX,
  - g) czworak, obecnie dom nr 8, mur., 4 ćw. XIX,
  - h) czworak, obecnie dom nr 9, mur., ok. XIX,
3. Cmentarz ewangelicki, poł. XIX - XX, w. nieczynny

• **BIAŁOKOSZ**

- 4) Cmentarz ewangelicki, nieczynny, 1 poł. XIX-XX, nr rej.: 514/Wlkp/A z 15.05.2007
- 5) Zespół pałacowy:
  - a) pałac, pocz. XX, nr rej.: 2299/A z 22.03.1994
  - b) park, XIX – XX nr rej.: 2031/A z 15.10.1985
- 6) Zespół folwarczny, 2 poł. XIX – XX, nr rej.: 2609/A z 27.09.1996:
  - a) jałownik
  - b) obora
  - c) spichrz
  - d) magazyn i stajnia
  - e) mączkarnia
  - f) stodoła
7. Zespół szkoły

- a) szkoła, mur. -szach., 2 poł. XIX,
- b) budynek gospodarczy, mur. -szach., 4 ćw. XIX,

• **BIAŁOKOSZYCE**

7. Zespół folwarczny:

- a) dom, mur., ok. XIX, przebud.,
- b) owczarnia, mur., 4 ćw. XIX,
- c) stodoła I, mur., 4 ćw. XIX,
- d) stodoła II, mur., 4 ćw. XIX,

• **CHARCICE**

8. Zespół pałacowy, XIX/XX, nr rej.: 1680/A z 4.04.1975:

- a) pałac
- b) park

9. DOM NR 38, MUR., 4 ćw. XIX,

10. Cmentarz ewangelicki, rodzinny, poł. XIX - XX, w. nieczynny

11. Cmentarz ewangelicki, poł. XIX - XX, w. nieczynny

• **CHRZYPSKO MAŁE**

12. ZAGRODA NR 12:

- a) dom, mur., ok. 1900,
- b) obora, mur., ok. 1900,

13. DOM NR 2, mur., 4 ćw. XIX,

14. DOM NR 10, mur. -szach., 4 ćw. XIX,

15. MOST KOLEJOWY, mur., 1905-1908,

• **CHRZYPSKO WIELKIE**

16. Kościół par. pw. św. Wojciecha, 1600, nr rej.: 1032/Wlkp/A z 12.12.1932

(wypis z księgi rej.) – 2381/A.

17. Pałac, pocz. XX, nr rej.: 2542/A z 12.06.1995

18. Cmentarz rzymsko-katolicki, I poł. XIX - XX, w. czynny

19. BRAMA CMENTARNA, ul. Rolna, mur., pocz. XX,

20. Zespół dworca kolejowego:

a) dworzec, mur. -szach., 1907-1908,

b) budynek gospodarczy, mur., pocz. XX,

c) dom pracowników kolei, ul. Kolejowa nr 51, mur., ok. 1910,

21. SZKOŁA, obecnie przedszkole, ul. Główna 19, mur., ok. 1900,

22. Cmentarz ewangelicki, poł. XIX - XX, w. nieczynny

u l. G ł ó w n a

23. DOM NR 8, mur., l. 20-te XX,

24. DOM NR 35, mur., pocz. XX,

25. DOM NR 52, mur., ok. 1920,

u l. J e z i o r n a

26. DOM NR 4, mur., ok. 1910,

27. DOM NR 7, mur., pocz. XX,

28. DOM NR 23, mur., l. 20-te XX,

29. DOM NR 85, mur., ok. XIX,

u l. K o l e j o w a

30. ZAGRODA NR 9:

a) dom, mur., 4 ćw. XIX,

b) budynek gospodarczy, mur., 4 ćw. XIX,

u l. R o l n a

31. DOM NR 9, mur. -szach., pocz. XIX,

u l. W i ś n i o w a

32. DOM NR 16, mur., ok. 1910,

33. Cmentarz przykościelny, rzymsko-katolicki, XIV – pocz. XIX w.
nieczynny.

• **GNUSZYN**

34. Zespół dworski, nr rej.: 2608/A z 25.09.1996:

a) dwór, 1906

b) park, XIX/XX

35. OCHRONKA, obecnie przedszkole, mur., pocz. XX.

36. Cmentarz ewangelicki, poł. XIX - XX, w. nieczynny.

• **ŁĘŻCE**

37. Zespół pałacowy:

a) pałac, 1 poł. XIX, nr rej.: 2020/A z 3.09.1985

b) park i podwórze gospodarcze, 2 poł. XIX – XX, nr rej.: 2003/A z 19.06.1985 i 13.06.2000

38. SZKOŁA, mur., 1903,

39. DOM NR 17, mur., ok.1910.

40. Cmentarz ewangelicki, II poł. XIX - XX, w. nieczynny.

• **ŁĘŻECZKI**

41. Zespół folwarczny:

a) dwór, mur., 2 poł. XIX,

b) budynek inwentarski, mur., 1868, rozbud. 1904,

c) 2 domy, obecnie nr 14 i 19, mur., 4 ćw. XIX,

d) obora pracowników folwarcznych, mur., ok. XIX,

42. DOM NR 3, mur., 4 ćw. XIX,

• **MYLIN**

43. SZKOŁA, mur., pocz. XX,

44. DWÓR, obecnie dom nr 42, mur., ok. 1900-pozostałości parku, ok. XIX,

45. DOM NR 1/2 mur., ok. 1900,

46. Cmentarz ewangelicki, poł. 2 poł. XIX - XX, w. nieczynny.

• **ORLE WIELKIE**

47. Zespół folwarczny:

a) rządcówka, obecnie dom nr 42, mur., 1911,

b) czworak, obecnie dom nr 12, pocz. XX, przebud. ok. 1975,

c) obora, mur., 4 ćw. XIX, przebud.1940,

d) budynek inwentarski, mur., 1899,

e) obora, mur., 1896,

f) stodoła, szach., 1892,

g) stodoła, mur., ok. XIX,

48. STODOŁA w zagrodzie nr 18, szkiel.-drewn., ok. 1910,

• **RYŻYN**

49. Zespół dworca kolejowego

a) dworzec kolejowy, 1907, nr rej.: A-31/Wlkp z 31.05.2000

b) budynek gospodarczy, nr rej.: j.w.

50. SZKOŁA, mur., pocz. XX,

51. WIADUKT KOLEJOWY, mur., 1907,

52. Zespół folwarczny:

a) rządcówka, obecnie dom nr 12, pocz. XX,

b) dom nr 26, mur., 1894,

c) dom, obecnie nr 13, mur. -szach., ok. XIX,

d) obora, mur., 1912,

e) stodoła i spichlerz, obecnie magazyn, mur., pocz. XX,

53. ZAGRODA NR 3:

a) dom, mur., pocz. XX,

b) obora, mur., pocz. XX,

c) stodoła, mur., pocz. XX,

54. DOM NR 24, mur., pocz. XX,

55. DOM NR 31, mur., pocz. XX,

• **STRZYŻMIN**

56. Pozostałości zespołu folwarcznego:

a) owczarnia, mur., 1896, przebud. 1953,

b) stodoła, obecnie owczarnia, mur., 1897, przebud. 1953-1955,

57. DOM NR 3, mur., pocz. XX,

• **ŚRÓDKA**

58. Zespół pałacowy, nr rej.: 1682/A z 4.04.1975:

a) pałac, 1858-61

b) park, 2 poł. XIX

59. Zespół folwarczny

- a) kancelaria, obecnie dom nr 8, pocz. XX, przebud. l. 70-te XX,
- b) obora I, mur., 1882, przebud. l. 80-te XX,
- c) obora II, mur., 1876,
- d) stajnia, mur., ok. poł. XIX,
- e) budynek inwentarski, mur., ok. XIX,
- f) gorzelnia, obecnie spichlerz, mur., ok. XIX, przebud. 1967,

60. k o l o n i a d o m ó w p r a c o w n i k ó w f o l w a r c z n y c h

- a) dom nr 1, mur., 4 ćw. XIX, (wł. prywatna)
- b) dom nr 2, mur., 1924, przebud. l. 60-te XX (wł. prywatna)

3.3. Wykaz zespołów zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

Na terenie gminy Chrzypsko Wielkie zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków występują tylko w jednym obiekcie i stanowią one wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Św. Wojciecha. Najcenniejszym elementem spośród nich jest pochodząca z końca XIV wieku gotycka rzeźba Madonny z dzieciątkiem na lwie wpisana do rejestru zabytków pod numerem 12/2/B decyzją z roku 1950. Powstała ona ok. 1360-80 r. i jest przykładem unikatowej średniowiecznej sztuki sakralnej tego typu w Wielkopolsce. Pozostałe zabytki to zestaw 15 pozycji zawierających m.in. elementy wyposażenia do których zalicza się późnorenesansowy ołtarz główny z XIX-wiecznym obrazem św. Wojciecha patrona parafii z manierystycznymi uszakami z XVII w., barokowe obrazy boczne „Adoracja Matki Boskiej przez św. Stanisława i Wojciecha” i „Zwiastowanie”. Wyposażenie stanowi również płyta epitafijna Ludwiki Kierskiej oraz dwie tabliczki pokutne Teresy i Franciszka Kwileckiego. Pozostałe wyposażenie świątyni wpisane do rejestru zabytków to m.in. ambona, rzeźby, krucyfiksy, kielich i trzy dzwony pochodzące z XVII i XVIII w. Obiekty te wpisane zostały do rejestru zabytków w 1970 r. pod numerem 40/B.

Opisane obiekty znajdują się w bardzo dobrym stanie technicznym i poddawane są systematycznym pracom konserwatorskim. W 2019 r. pracom konserwatorskim ze środków WWKZ w Poznaniu poddano zabytkowy późnogotycki krucyfiks.

50. Chrzypsko Wielkie

1. Gotycka rzeźba Madonny z dzieciątkiem na lwie, XIV w., wpisana pod nr. rej.: 12/2/B z 1950 r.
2. Wyposażenie kościoła p.w. Św. Wojciecha, XVI-XIX w., 15 obiektów wpisanych pod nr rej.: 40/B – decyzja z 1970 r.

Oprócz tego, na terenie Gminy Chrzypsko Wielkie zewidencjonowano 12 kapliczek, figur wiejskich i przydrożnych. Znajdują się one m.in. w Białczu, Białokoszu, Białokoszycach, Chrzypsku Wielkim i Małym, Łęczcach, Łęczeczkach, Mylinie oraz Śródce.

3.4. Krajobraz kulturowy gminy Chrzypsko Wielkie.

Gmina Chrzypsko Wielkie, z racji swego położenia geograficznego oraz historycznego „bagażu doświadczeń”, wykształciła własny model krajobrazu kulturowego charakterystyczny dla zachodnich rubieży województwa wielkopolskiego.

Głównym czynnikiem kształtującym jej obraz kulturowy w przeszłości i w czasach współczesnych jest rzeźba terenu, duża ilość jezior, rolniczy charakter omawianego obszaru oraz położenie poza głównymi szlakami komunikacyjnymi. Obszar ten stanowił głównie zaplecze gospodarcze pobliskiego miasta Sierakowa, który był w tym przypadku dominantą gospodarczo-kulturowym. Funkcjonująca tutaj sieć osadnicza uzupełniała gospodarczo klucz sierakowski i wykorzystywała typowo rolniczy charakter obszaru. Świadczy o tym m.in. niska lesistość omawianego terenu i maksymalne

wykorzystanie terenów rolniczych. Ponadto dla rozwoju wsi duże znaczenie miały okoliczne jeziora, które kształtowały rybacki charakter obszaru. Istniejąca sieć dróg łączyła ze sobą mniejsze miejscowości z najprężniej rozwijającym się Chrzypkiem Wielkim.

Jak już powyżej wspomniano podstawowym elementem kształującym krajobraz kulturowy Chrzypka Wielkiego jest rzeźba terenu. Obszar ten ukształtowany przez lodowiec, stanowi skraj Wysoczyzny Poznańskiej. Różnica poziomów dochodzi tu nawet do 30 m wysokości. Charakterystyczną cechą jest również duża liczba jezior, dawniej wykorzystywanych gospodarczo, a obecnie turystycznie. Fakt ten wpłynął na lokowanie osad na terenach sprzyjających uprawie i hodowli oraz łatwemu dostępowi do wody, gdzie we wsiach takich jak Chrzypsko Wielkie, Białokosz, Łężce czy Białcz zabudowa wiejska rozlokowana jest w bezpośredniej bliskości zbiorników wodnych.

Sieć osadnicza na terenie gminy Chrzypsko Wielkie rozłożone jest równomiernie na całym jej obszarze. Wykształciła się ona również w związku z rolniczym charakterem tego obszaru i wyróżnia się typową zabudową wiejską, wśród której odnaleźć można bardzo dużą ilość zachowanych zespołów dworsko/pałacowo-folwarcznych. Miały one dodatkowo ogromne znaczenie w procesie kształtowania się obrazu kulturowego tego regionu. Ich obecność praktycznie w każdej wsi gminy sprzyjała rozwojowi gospodarczemu i kulturalnemu regionu. W dużej mierze to dzięki dawnym właścicielom ziemskim docierały tutaj nowinki technologiczne, gospodarcze, religijne i kulturalne wpływając na ogół społeczeństwa.

Centralnym punktem gminy jest wieś Chrzypsko Wielkie, która łączy w swym obrazie kulturowym komponenty rozwijającej się zabudowy wiejskiej, pałacowej, budownictwa sakralnego z obiektami o funkcjach gospodarczych. Elementem urozmaicającym ten obraz jest położenie nad jednym z największych jezior Pojezierza Międzychodzko-Sierakowskiego – Jeziorem Chrzypskim. To dzięki niemu miejscowość ta łączyła m.in. aspekt rolniczy i

rybacki.

Duży wpływ na obraz kulturowy Chrzypska mieli również jego dawni właściciele. Do początków XVII w. należało ono do lokalnego rodu Chrzypskich (herbu Leszczyc, Poraj później Prawdzic). To dzięki nim powstało założenie dworsko – folwarczne. Równocześnie z nim powstaje i rozwija się kościół parafialny p.w. św. Wojciecha, który w dokumentach pojawia się w 1401r. Funkcjonująca tu parafia w XVI w. obejmowała aż 14 wsi. W wieku XVII włączona ona zostaje do rozległych dóbr sierakowskich należących do magnackiego rodu Opalińskich. Dopiero na początku wieku XIX następuje „oderwanie” się od pobliskiego miasteczka. Wówczas to następuje uformowanie się ostatecznego układu zabudowy i wizerunku wsi. Szczególnie w 2 połowie XIX w. i na początku XX w., obraz ten zmienia się to ostatecznie, kiedy to wybudowano linię kolejową, wzniesiono nowy pałac i stopniowo zaczęto zastępować starą drewnianą zabudowę – nową murowaną.

Żadne z założeń ruralistycznych z terenu gminy Chrzypsko Wielkie nie jest objęte ochroną konserwatorską i nie jest wpisane do rejestru zabytków.

3.5. Zabytki archeologiczne.

3.5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

Na terenie gminy Chrzypsko Wielkie znajduje się jedno stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Jest to grodzisko w Ryżynie datowane na okres wczesnego średniowiecza. Położone jest nad niewielkim ciekim wodnym o nazwie Oszczanica oraz w otoczeniu niewielkich zbiorników wodnych stanowiących naturalny element obronny zlokalizowanych od strony północnej i wschodniej. Grodzisko to funkcjonuje jako nieużytek.

Do rejestru zabytków wpisane zostało następujące stanowisko archeologiczne znajdujące się na terenie gminy Chrzypsko Wielkie:

- Ryżyn stan. nr 1, grodzisko wczesnośredniowieczne, AZP 47-20/133-AZP 47-

21/106; grodzisko wpisane do rejestru zabytków województwa poznańskiego pod numerem rejestru 2171A, decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu z dnia 3 stycznia 1989 r i przepisane do księgi C rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru: 440/Wlkp/C dnia 26.11.2012 r.

Grodzisko to posiada podwójną numerację, ponieważ znajduje się ono na styku dwóch obszarów AZP 47-20 i 47-21. W miejscowości posiada ono numer stanowiska 1, natomiast w przypadku obszaru AZP 47-20 na arkuszu nadano mu numer 133. Inną numerację posiada ono na arkuszu AZP 47-21, gdzie nadano mu numer 106.

3.5.2. Wykaz stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazu.

Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazu sporządzono na podstawie informacji zawartych na mapach stanowisk archeologicznych wykonanych w ramach programu *Archeologiczne Zdjęcie Polski* (AZP). Stanowiska, o których mowa w tym rozdziale, to miejsca przekształcone przez działalność człowieka w pradziejach w sposób charakterystyczny i odznaczający się w terenie. Są to m.in. grodziska, kurhany, grobowce megalityczne itp.

Z terenu gminy Chrzypsko Wielkie znane są następujące stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazu:

- Białokosz – grodzisko wczesnośredniowieczne; nr. stan.12; AZP 49-21/12
- Łęzce – cmentarzysko kurhanowe kultury wielbarskiej; nr. stan 1;
AZP 48-20/109
- Łęzce – kurhan kultury wielbarskiej; stan. nr 6; AZP 48-20/111
- Ryżyn - grodzisko wczesnośredniowieczne; stan. nr. 1; AZP 47-20/133 –
AZP 47-21/106

3.5.3. Zestawienie liczbowe stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytków.

STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	ILOŚĆ	W TYM WPISANE DO REJESTRU
a) grodzisko	2	1
b) osada	275	0
c) cmentarzysko	11	0
d) inne	2	0
RAZEM	289	0

Tabela oparta na mapach AZP obejmujących obszar Gminy Chrzypsko Wielkie.

Z terenu gminy Chrzypsko Wielkie znane są w chwili obecnej około 289 stanowisk archeologicznych. Nie jest to jednak dokładny obraz osadnictwa pradziejowego na tym obszarze, gdyż szczegółową analizę utrudniają obszary leśne przecinające ten teren pasami oraz powierzchniowy zakres badań AZP. Ponadto niektóre obszary AZP wymagają ponownej weryfikacji i uszczegółowienia. Średnia ilość stanowisk na tym terenie wskazuje na rozrzedzenie sieci osadniczej, która głównie koncentruje się w strefie nadjeziornej. Słabe wyniki powierzchniowe sprawiają, że na chwilę obecną nie jest możliwym przeprowadzenie konstruktywnej diagnozy zmian osadniczych zachodzących w obrębie gminy Chrzypsko Wielkie.

4. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO.

4.1. Stan zachowania najcenniejszych zabytków na terenie gminy Chrzypsko Wielkie.

Na terenie gminy Chrzypsko Wielkie znajdują się 23 obiekty wpisane do

rejestrze zabytków architektury oraz 1 zabytek wpisany do rejestru zabytków archeologicznych. Jest tu jeden kościół katolicki, 9 dworów, z których w rejestrze jest 7 oraz 6 parków dworskich (w rejestrze wszystkie).

Jedynym zabytkiem architektury sakralnej i jednocześnie najcenniejszym obiektem na terenie gminy jest późnogotycki kościół par. p.w. św. Wojciecha w Chrzypsku Wielkim wzniesiony w latach 1600-1609. Murowany z cegły, salowy z zamkniętym trójbocznie prezbiterium, nakryty dachem 2-spadowym. Budynek jest w dobrym stanie technicznym, wyposażony w instalację alarmową i przeciwpożarową. W 2018 roku wykonano remont pokrycia wieży kościoła przywracając jej wyjątkowy charakter. Wymieniono wówczas blachę cynkową na blachę miedzianą zachowując wygląd detali. W 2019 r. ze środków WWKZ w Poznaniu poddano również restauracji późnogotycki krzyż stanowiący element wyposażenia świątyni. Remontu w przyszłości wymaga m.in. pokrycie dachowe. Pozostałe drobne prace konserwatorskie prowadzone są na bieżąco.

Wśród zespołów dworskich i pałacowych występują obiekty o rozmaitej stylistyce i z różnych czasów. Najstarsze obiekty pochodzą z początku 2 poł. XIX w. Są to neogotyckie pałace w Śródce i Charcicach. Pałac w Śródce wzniesiony w latach 1858-61 dla rodziny von Seydlitz, znajduje się w rękach prywatnych. Funkcjonuje w nim obecnie hotel wraz z restauracją przeznaczoną m.in. do organizacji różnego typu uroczystości. Obiekt jest w stanie bardzo dobrym a wszystkie niezbędne prace remontowe wykonywane są w nim na bieżąco.

Kolejny obiekt to pałac, w Charcicach który stanowi własność samorządu województwa wielkopolskiego i użytkowany jest przez Zakład Leczenie Uzależnień. Remontowany sukcesywnie od kilku lat systematycznie odzyskuje dawny blask. W minionych latach wykonane zostały w nim prace remontowe w partii parteru łącznie z renowacją stolarki drzwiowej i okiennej oraz reprezentacyjnych schodów. W 2003 roku naprawiona została konstrukcja dachowa i dach, które pokryto blachą tytano-cynkową. Na podstawie

przygotowanej dokumentacji w 2014 roku przeprowadzono gruntowną renowację elewacji obiektu wraz z zabezpieczeniem go przed wilgocią w partiach fundamentowych. Przywrócono wówczas neogotyckie detale elewacji oparte na zachowanej dokumentacji obiektu. Jego stan należy ocenić jako dobry, wyposażony jest w system przeciwpożarowy a wszelkie niezbędne prace konserwatorskie wykonywane są na bieżąco.

W rękach prywatnych znajduje się pałac w Białokoszu, pochodzący z k. XIX w., kupiony w 1994 r. od ówczesnej Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa. W latach 90. XX poddany gruntownym pracom remontowym i renowacyjnym jest w bardzo dobrym stanie technicznym. Pełni on funkcje hotelowe i restauracyjne. Jego właściciele utrzymują obiekt w bardzo dobrym stanie technicznym i nie wymaga on pilnej interwencji konserwatorskiej.

Z końca XIX w. pochodzi również niewielki dwór w Białczu, stanowiący własność prywatną. Prosty parterowy budynek nakryty został dwuspadowym dachem, z pozornym ryzalitem na osi przechodzącym w rodzaj dachowej wystawki. Wejście do niego wiedzie drewnianym gankiem od strony północnej. Dwór w Białczu przebudowany został częściowo na początku XX w. przez dr. Wilhelma Schlinke. Obecnie obiekt ten jest nieużytkowany i wymaga gruntownych prac remontowych. Jest to jeden z gorzej zachowanych obiektów na terenie gminy. W latach poprzednich wykonano jednak wymianę pokrycia eternitowego dachu na dachówkę. Prac konserwatorskich wymagają wnętrza obiektu, elewacja budynku oraz drewniana weranda.

Kolejnym obiektem znajdującym się w rejestrze zabytków zlokalizowanych na terenie gminy Chrzypsko Wielkie jest dwór w Gnuszynie pochodzący z początku XX w. Wzniesiony został w 1906 r. dla rodziny Wiczynskich, ówczesnych właścicieli wsi. Obecnie stanowi on własność prywatną. Jego stan ocenić należy na średnich. Obiekt jest nieużytkowany i następuje powolny proces jego degradacji. Prac remontowych wymaga elewacja oraz należy przeprowadzić konserwację starej stolarki. W przyszłości przeprowadzić należy

również prace związane z renowacją dachu.

Również z początku XX w. pochodzi pałac w Chrzypsku Wielkim stanowiący własność Gminnej Spółdzielni. Wnętrze obiektu zastało całkowicie przebudowane i straciło swój zabytkowy charakter. Zachowała się natomiast bez zmian bryła pałacu i wygląd elewacji. Od strony bocznej elewacji w l. 70-tych XX w. dostawiono przybudówkę, która powinna zostać docelowo usunięta. Prace remontowych w przyszłości wymaga pokrycie dachu oraz należy przeprowadzić odnowienie elewacji. Stan obiektu ocenić jednak należy jako dobry.

Ostatnim obiektem pałacowym wpisanym do rejestru zabytków z terenu Gminy Chrzypsko Wielkie jest pałac w Łęczcach. Ten duży, rezydencjonalny obiekt wzniesiony został przez rodzinę Kierskich w pierwszej połowie XIX w. W 1892 roku, przebudowany został na polecenie ówczesnego właściciela majątności Otto Rodatza i w niezmienionej formie zachował się do dziś. Obecnie stanowi on własność prywatną i funkcjonuje jako obiekt hotelarsko-turystyczny. Wnętrze pałacu jest wyremontowane i użytkowane na bieżąco a jego stan należy ocenić jako dobry. W 2016 r. wydano zgodę na przeprowadzenie prac polegających na uzupełnieniu brakujących drzwi wewnętrznych wykonanych na wzór istniejącej stolarki, odtworzenie poręczy schodów poprzez wykonanie balustrady trolkowej, wykonanie w pomieszczeniu nr 15 toalety dla personelu kuchni i toalety ogólnodostępnej. W przyszłości należy rozważyć odnowienie elewacji obiektu oraz prace remontowych związanych z pokryciem dachowym.

Przy zespołach dworskich zachowały się również zespoły folwarczne. Tylko jeden z nich - zespół folwarczny wraz z budynkami w Białokoszu wpisany jest do rejestru zabytków. Zabudowania folwarku murowane z kamienia i cegły wyróżniają się wyglądem elewacji. Szczególnie interesujące są budynki spichlerza, stodoły, mączkarni oraz obory. Ich stan należy oceniać jako dobry. W 2016 r. przeprowadzono prace remontowe polegające na remoncie dachu i wymianie uszkodzonych elementów więźby dachowej na budynkach stodoły,

mączkarni i stajni. Inne, drobne prace remontowe realizowane są na bieżąco przez właściciela zespołu.

Do rejestru zabytków wpisane zostało także podwórze gospodarcze w Łęczkach jako układ przestrzenny. Duży dziedziniec zabudowany jest ze wszystkich stron budynkami inwentarskimi i magazynowymi, wśród których szczególnie wyróżnia się dawny cielętnik w pierzei. Obiekty folwarczne zostały wyremontowane i są użytkowane gospodarczo i turystycznie. Na części obiektów dokonano wymiany pokrycia dachu. Ich stan należy ocenić na dobry, doraźne prace remontowe realizowane są na bieżąco.

Wśród zespołów folwarcznych nie wpisanych do rejestru zabytków wyróżniają się folwarki w Śródce, Białczu i Białokoszycach. Stanowią one własność prywatną i realizowane prace remontowe i adaptacyjne na nowe funkcje uzgadniane są na bieżąco z WWKZ w Poznaniu.

Na terenie gminy znajduje się także jeden zespół dworca kolejowego wpisany do rejestru zabytków, który zlokalizowany jest we wsi Ryżyn przy nieczynnej linii kolejowej Szamotuły - Międzychód. W skład zespołu wchodzi budynek dworca oraz budynek gospodarczy. Dworzec stanowi obecnie własność prywatną. Obiekt ten po adaptacji na cele mieszkaniowe jest użytkowany jednak jego stan należy ocenić jako średni. Pilnych prac remontowych wymaga pokrycie dachu, elewacja. Należy również dokonać wymiany stolarki okiennej i drzwiowej. Znajdujący się obok stacji budynek gospodarczy który uległ pożarowi ponad 10 lat temu do dziś nie został naprawiony. Obiekty te oprócz dworu w Białczu są w najgorszym stanie technicznym na terenie Gminy Chrzypsko Wielkie.

Na terenie gminy wyróżnia się jeszcze zespół dworca kolejowego w Chrzypsku Wielkim oraz wiadukty kolejowe na linii kolejowej Szamotuły - Międzychód, a szczególnie wiadukt w Chrzypsku Małym. Obiekty te powinny zostać wpisane do rejestru zabytków.

PARKI

Na terenie gminy Chrzypsko Wielkie znajduje się sześć parków przypałacowych/dworskich wpisanych do rejestru zabytków. Parki znajdują się w miejscowościach: Białcz, Białokosz, Charcice, Gnuszyn. Łęczce i Śródka. Większość parków tj. parki w Białokoszu, Łęczcach, Gnuszynie, Białczu i Śródce są własnością prywatną. Park w Charcicach stanowi własność samorządu Województwa Wielkopolskiego.

Generalnie stan parków na terenie gminy jest zróżnicowany. W bardzo dobrym stanie są parki w Białokoszu, Śródce i Charcicach poddane na przestrzeni lat pracom rewitalizacyjnym. Szczególnie ten ostatni – park w Charcicach nabrał blasku i stopniowo przywracany jest jego charakter m.in. w związku z tym, iż spełnia on funkcje terapeutyczne. W dobrym stanie jest również park w Łęczcach, który wykorzystywany jest w celach turystycznych. W dostatecznym stanie utrzymany jest park w Białczu. Niestety obecnie nie prowadzi się w nim zabiegów porządkowych i sanitarnych. Układ kompozycyjny parków w Charcicach, Łęczcach i Białczu jest jeszcze czytelny i możliwy do odtworzenia. Natomiast w złym stanie jest park w Gnuszynie, gdzie nie prowadzi się żadnych prac porządkowych i sanitarnych.

W celu przywrócenia i odtworzenia dawnego układu kompozycyjnego we wspomnianych parkach należy podjąć prace rewaloryzacyjne obejmujące m.in. inwentaryzacje, przygotowanie programów rewitalizacyjnych z wykorzystaniem źródeł archiwalnych oraz stopniowe przywracanie ich krajobrazie wsi.

CMENTARZE

Na terenie gminy Chrzypsko Wielkie znajduje się jeden cmentarz wpisany do rejestru zabytków. Jest to cmentarz ewangelicki w Białokoszu wpisany do rejestru zabytków pod nr 514/Wlkp/A z dnia 15.05.2007. Powstał on dla rodziny von Massenbachów, ówczesnych właścicieli wsi. Pierwszą osobą pochowaną na tym cmentarzu był Christian von Massenbach, który spoczął tutaj w 1827 r. Grób pułkownika, żony Amalie i jego córki Albertine zachowały się do dziś. Są

tam również nagrobki kolejnych dziedziców Białokosza. Czytelnych jest ponadto znacznie więcej grobów, ponieważ cmentarz z czasem stał się nekropolią wszystkich mieszkających w Białokoszu ewangelików. Cmentarz ten oczyszczony został 2006 roku. Część cmentarza z grobami właścicieli majątku odnowiono w 2013 r. staraniem potomków pułkownika. Druga część cmentarza nadal zarasta.

Oprócz omawianego cmentarza w Białokoszu na terenie Gminy Chrzypsko Wielkie mamy jeszcze zarejestrowanych 9 innych cmentarzy ewangelickich: Białcz, Charcice, Chrzypsko Wielkie, Gnuszyn, Łęczce, Mylin, Ryżyn i Śródka. Cmentarze w Łęczcach i Charcicach to dawne cmentarze rodzinne właścicieli dóbr. Cmentarze ewangelickie są zaniedbane i wymagają inwentaryzacji oraz prac porządkowych i sanitarnych. Należy również zastanowić się nad wpisem do rejestru zabytków najlepiej zachowanych.

Pozostałe dwa cmentarze to nekropole rzymsko-katolickie położone w Chrzypsku Wielki. Pierwsza z nich to dawny parafialny cmentarz przykościelny zlokalizowany przy świątyni p.w. św. Wojciecha. Nie zachowały się jednak widoczne ślady na powierzchni terenu po tym najstarszym miejscu spoczynku mieszkańców gminy. Znane są natomiast liczne świadectwa archiwalne i archeologiczne. Druga nekropolia to działając po dziś dzień cmentarz parafialny położony przy drodze do Charcic. Rozpoczął on pełnić swą funkcję w 1816 roku a wyświęcony został oficjalnie cztery lata później. Prowadzi do niego interesująca, neogotycka brama powstała w 1905 r. Cmentarz jest w stanie dobrym, na bieżąco jest on sprzątanym i prowadzone są prace sanitarne.

Zestawienie cmentarzy z terenu gminy sporządzone przez UG Chrzypsko Wielkie .

L.p	Miejsco-wość	Wyzna- nie	Czas powst.	Stan zachowa- nia	Użytkowa- nie	Dokumentac- ja	Uwagi
I.	Białcz	Ewangelic- ki	XIX w.	Zaniedba- ny	zamknięty	karta cmentarza	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chrzypsko Wielkie na lata 2021-2024

2.	Białokosz	Ewangelicki	XIX w.	Zaniedbany	zamknięty	karta cmentarza	Nr rej. 514/Wlkp/A
3.	Charcice	Ewangelicki	XX w.	Zaniedbany	zamknięty	karta cmentarza	rodzinny
4.	Charcice	Ewangelicki	XX w.	Zaniedbany	zamknięty	karta cmentarza	
5.	Chrzypsko Wielkie	Ewangelicki	XIX w.	Zaniedbany	zamknięty	karta cmentarza	
6.	Chrzypsko Wielkie	rzym.-kat.	I poł. XIX w.	dobry	czynny	karta cment +14 kart	
7.	Chrzypsko Wielkie	rzym.-kat.	XVII w.	miejsce pocmentar.	zamknięty	karta cmentarza	przykościelny
8.	Gnuszyn	Ewangelicki	XX w.	Zaniedbany	zamknięty	karta cmentarza	
9.	Łężce	Ewangelicki	II poł. XIX w.	Zaniedbany	zamknięty	karta cmentarza	Rodzinny
10.	Mylin	Ewangelicki	XIX w.	Zaniedbany	zamknięty	karta cmentarza	
11.	Ryżyn	Ewangelicki	II poł. XIX w.	Zaniedbany	zamknięty	karta cmentarza	
12.	Śródka	Ewangelicki	XIX w.	Zaniedbany	zamknięty	karta cmentarza	

4.2. Uwarunkowania ochrony zabytków i stanowisk archeologicznych wynikające ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Chrzypsko Wielkie.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Chrzypsko Wielkie obowiązuje od 2004 r., i zostało opracowane przez zespół pod kierunkiem mgr Marcina Englerta z Rawicza. W ciągu trzynastu lat wprowadzono do studium wielokrotne zmiany i aktualizacje dostosowując je do zmian prawnych, gospodarczych i społecznych. Ostatnia, obowiązująca zmiana wprowadzona została 17 września 2018 r. i przyjęto ją Uchwałą nr LI/268/2018 Rady Gminy Chrzypsko Wielkie. „Studium uwarunkowań...” składał się z

dwóch głównych części: I: *Uwarunkowania Rozwoju Gminy* oraz II: *Kierunki zagospodarowania przestrzennego*.

W „Studium...”, w punkcie 3 „Stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” autorzy dokumentu sporządzili krótką analizę środowiska kulturowego badanego obszaru. Zawiera ona m.in.: informacje ogólne o obiektach wpisanych do rejestru, wykaz zespołów dworsko-folwarcznych, sakralnych i innych obiektów znajdujących się w rejestrze oraz ewidencji. W studium znajduje się również wykaz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

W punkcie 12 „Synteza uwarunkowań i identyfikacja problemów rozwojowych gminy”, podpunkt 4, autorzy uznają, iż szansą rozwoju funkcji rekreacyjno – turystycznej gminy są również jej walory kulturowe a przede wszystkim: różnorodność typów krajobrazu kulturowego, unikatowe w skali regionu zespoły zabytkowe i wyróżniające wyznaczniki tożsamości przestrzennej gminy. Problemem jest zły stan niektórych obiektów zabytkowych, wymagających dużych nakładów finansowych na ich rewaloryzację i dostosowanie do pełnienia obecnych lub nowych funkcji.

W punkcie 3 „Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej przyjęto następujące założenia.

Ochrona i kształtowanie zasobów środowiska kulturowego i krajobrazu na terenie gminy Chrzypsko Wielkie powinna odbywać się poprzez:

51. Ochronę konserwatorską istniejących zespołów i obiektów zabytkowych oraz stanowisk archeologicznych,
52. Zachowanie historycznych układów przestrzennych oraz kształtowanie współczesnej zabudowy w nawiązaniu do tradycji regionalnych w zakresie formy architektonicznej oraz rodzaju materiałów budowlanych,
53. Ekspozowanie charakterystycznych dominant architektonicznych (np. kościoł w Chrzypsku Wielkim, most kolejowy w Chrzypsku Małym),

54. Kształtowanie nowej zabudowy w sposób nie kolidujący ze strefami widokowymi (dotyczy to terenu wokół jezior),
55. Pozyskiwanie nowych właścicieli dla zabytków będących własnością Skarbu Państwa i przy zachowaniu ich wartości kulturowej udostępnienie społeczeństwu dla celów kulturotwórczych i turystycznych.

W paragrafie II „Kierunki zagospodarowania przestrzennego”, punkt 4 „Obszar i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” poruszono również sferę rozwoju gminy w następujących aspektach: „Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego w granicach ochrony stref stanowisk archeologicznych (Białokosz – zm. 10 i Łęczeczki zm. – 6) ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zagospodarowaniem terenu. Inwestor powinien uzyskać pozwolenie WWKZ na prowadzenie badań archeologicznych przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego w przypadku prowadzenia prac szeroko-płaszczyznowych ustala się obowiązek przeprowadzenia rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych, na które inwestor musi uzyskać pozwolenie WWKZ, w którym określony zostanie zakres niezbędnych prac archeologicznych.

Częścią Studium jest osobny załącznik „Środowisko kulturowe”, będący analizą dziedzictwa historycznego w Gminie Chrzypsko Wielkie. Autorzy dokumentu analizując sytuacje zabytków na omawianym terenie wskazują na minusy związane z ich ochroną. Ochrona dziedzictwa kulturowego stwarza ograniczenia dla:

- właścicieli nieruchomości – w zakresie przebudowy obiektów oraz zmiany ich funkcji,
- działalności podmiotów gospodarczych, w szczególności w odniesieniu do ich

wpływu na wartości kulturowe obiektów,

- kształtowania układów przestrzennych, struktury funkcjonalno – przestrzennej.

Obiekty zabytkowe podzielić można na 3 grupy:

- obiekty i zespoły pełniące swe funkcje w sposób zadowalający,
- obiekty i zespoły pełniące swe funkcje pierwotne, lecz wymagające modernizacji celem podniesienia ich standardu,
- obiekty i zespoły, które wymagają, lub stwarzają możliwości zmiany funkcji tzn. adaptacji do współczesnych potrzeb.

Przedmiotem zainteresowania w zakresie polityki rozwoju gminy stanowią winny obiekty i zespoły należące do grupy drugiej i trzeciej – przede wszystkim ta ich część, która stanowi własność komunalną.

Na terenie gminy Chrzypsko Wielkie zostały ustanowione następujące rodzaje stref ochrony konserwatorskiej, na terenie których obowiązują wymogi konserwatorskie wynikające z obowiązujących przepisów w tym zakresie.

- Strefa „W” – strefa ochrony reliktyw archeologicznych
- Strefa „OW” – strefa obserwacji archeologicznej.

W punkcie 1.2. „Ochrona dziedzictwa archeologicznego” poruszono kwestie związane z ochroną stanowisk archeologicznych. W punkcie tym autorzy wyjaśniają jaki jest przedmiot ochrony zabytków archeologicznych. Określają również w jakich warunkach i okolicznościach wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych podczas prac ziemnych i budowlanych. W związku z tym inwestor powinien uzyskać pozwolenie WWKZ na prowadzenie badań archeologicznych, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

Na terenie Gminy Chrzypsko Wielkie znajduje się jedno stanowisko wpisane do rejestru zabytków. Jest to grodzisko wczesnośredniowieczne w Ryżynie. W związku z obowiązującym prawem na terenie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków zakazuje się prowadzenia wszelkich robót

budowlanych oraz przemysłowych, a prace porządkowe prowadzone w ich obrębie wymagają uzgodnienia z WWKZ.

Wyznaczono również strefy ochrony stanowisk archeologicznych i zastosowano następujące zapisy:

„Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, w granicach stref ochrony stanowisk archeologicznych, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych prowadzonych podczas realizacji inwestycji z związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, w obrębie wykopów budowlanych. Na prowadzenie badań archeologicznych inwestor powinien uzyskać pozwolenie WWKZ przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę”. Strefy ochrony stanowisk archeologicznych zostały oznaczone na rysunku studium.

W przypadku inwestycji szerokopłaszczyznowych np. drogi, kopalnie, inwestycje kubaturowe itp. zastosowano następujący zapis:

„Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, w przypadku prowadzenia prac szerokopłaszczyznowych ustala się przeprowadzenie rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych na które inwestor musi uzyskać, w którym określony zostanie niezbędny zakres prac archeologicznych”.

Przeanalizowano również formy i typy zabudowy charakteryzujące rejon gminy. Autorzy wskazali na elementy charakterystyczne takie jak:

- budynki mieszkalne proste o dachach dwuspadowych, kryte dachówką;
- elewacje pozbawione większych dekoracji, proste, stolarka okienna oszczędna, prostokątna;
- budynki ustawione kalenicą do drogi, ogrodzenia drewniane płoty, rzadko murowane
- układy zabudowy wsi zróżnicowanie i wynikające z naturalnych warunków wysokościowych oraz lokalizacji historycznych.

Podsumowaniem tych rozważań nad zasobami dziedzictwa kulturowego

gminy Chrzypsko Wielkie jest określenie mocnych stron oraz zagrożeń dla zabytków na omawianym terenie. Za zalety uznano:

- unikatowe w skali regionu zespoły zabytkowe;
- różnorodność typów krajobrazu kulturowego, unikatowe i wyróżniające wyznaczniki tożsamości przestrzennej gminy;
- istniejące potencjalne możliwości wykorzystania historycznych zasobów dla rozwoju nowych funkcji.

Elementy negatywne to:

- zły stan niektórych obiektów zabytkowych, wymagający dużych nakładów finansowych na ich rewaloryzację i dostosowanie do pełnienia obecnych lub nowych funkcji (zespoły folwarczne w Ryżynie, Orlu Wielkim i Łęczeczkach, liczne domy zabytkowe, indywidualne);
- niedostatecznie uwzględnienie powiązań kompozycyjnych i krajobrazowych niektórych realizowanych zespołów zabudowy, z historycznie ukształtowanymi strukturami osadniczymi gminy;
- występująca dezintegracja przestrzenna różnych form zabudowy – brak ciągłości przestrzennej i funkcjonalnej niektórych obszarów gminy.

4.3. Uwarunkowania ochrony zabytków wynikające ze Strategii Zrównoważonego Rozwoju Gminy Chrzypsko Wielkie na lata 2014-2024.

W czerwcu 2014 roku Rada Gminy Chrzypsko Wielkie przyjęła dokument *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Chrzypsko Wielkie na lata 2014 – 2024*. Jest to drugi dokument tego typu dla Gminy dostosowany do potrzeb zmieniającej się sytuacji społeczno - gospodarczej regionu. Pierwszy przyjęto w 2000 roku. Opracowywanie strategii przekształciło się w proces społeczny. Radni, kierownictwa firm i instytucji, sołtysi, rolnicy, nauczyciele, działacze